

ANALÓGIÁK IGÉZETÉBEN

(Gerő András: Az elsőpró kisebbség Bp. 1988. 293 p.)

A hagyományos szelektív jellegű magyar történelmi tudatnak mindig is voltak kedves korszakai. Két évtizede ilyen a dualizmus kora, és elég végigtekinteni az utóbbi másfél év történelmi tárgyú könyvkiadásán, hogy tudjuk: a Monarchia reneszánsza még sokáig markáns jellegzetessége lesz a mindennapi közgondolkodásnak. Kissé furcsa ez a nosztalgikus, „testvérkorszaki” kapcsolat; a vonzódás változatlan felszíne mögött valójában egy összetett, folyamatosan módosuló viszonyulás rejtőzik, amelynek történetében az utóbbi évtizedek magyar értelmiségének hangulati változásai is tükröződnek. A Monarchia-reneszánsz és egyben a korszakhoz fűződő megváltozott viszonyulás kezdőpontja a hatvanas évek végére és a hetvenes évek elejére tehető, amikor, köszönhetően elsősorban gazdaságtörténészeinknek, a magyar történettudomány sikeresen felszámolta az ötvenes évek dogmatikus ítéletét Magyarország alárendelt, gazdasági és társadalmi fejlődését minden téren gátló félgymarmati helyzetéről. Érthető, hogy a hetvenes évek elejének értelmiségi optimizmusa, mellyel saját gazdaságának modernizációjában, társadalmi polgárosodásában és nem utolsósorban a politika liberalizálódásában hitt, az érdeklődés középpontjába állította a magyar történelem e tekintetben legvonzóbb időszakát. Mint ahogy nem lehet véletlen az sem, hogy a hetvenes évek végén – párhuzamosan az értelmiség optimizmusának csökkenésével – a Monarchia problematikájának gazdaságközpontú megközelítése felől egyre inkább egy eszmetörténelmi megközelítés felé tolódik el a hangsúly: újrafelfedezése ez a néhány év Jászának, a polgári radikálisoknak és általában a századforduló pezsgő szellemi életének. A viszonyulás változásának ezek az etapjai egymást még meg nem szüntetve, hanem egymásra épülve pozitív előjelűeknek tekinthetők.

Az eddig elmondottakból azonban az is logikusan következtethető, hogy a 80-as évek végén, ahogy környezetünkben, úgy a Monarchia kapcsán is felvetődjék a kérdés: milyen nagyságrendűek annak a „földi vámnak” a tételei, melyet az égi hozományért (vélt vagy valós gazdasági fellendülésért, modernizációért) fizetünk kellett? Ennek a kérdésnek a felvetése a Monarchia megítélésében történt változásoknak az egyik lehetséges végpontját jelentheti. Gerő András tette fel ezt a kérdést; hogy könyve politikai és mentalitástörténelmi elemzés: úgy gondolom, sokatmondó tény.

Gerő nem kívánt darázs-fészekbe nyúlni, tudatosan távol tartotta magát attól, hogy betévedjen a kiegyezésről folyó viták polarizált világába. A téma jellegéből adódóan azonban ez mégsem sikerült, nem is sikerülhetett maradéktalanul. Gerő nemcsak leír, értékel is, amelynek tartalma már a bevezetőben egyértelmű: a téma egy olyan népképviselői rendszer, amelyet működtetői az adott politikai rendszer fenntartásának rendelkeztek alá, megteremtve annak szükségszerűen hazug legitimitációját. Az eképp csak egyféle módon működtethető politikai rendszer azonban visszafelé minősíti az alapjául szolgáló kompromisszumot. Így a szerző helye a kiegyezésről folyó történelmesvitában a Szabad György nevével fémjelzett irányzaton belül van.

Bibónak a kiegyezés kapcsán tett megállapítása: „... nem lehet hazugságokra politikai konstrukciókat, politikai programot építeni.” – sokat idézett igazság lett. Gerő nem is ennek bizonyítására törekszik, hanem azt vizsgálja, hogy ha lehetett ilyen politikai rendszert teremteni és működtetni, az milyen hatással járt a működtetők politikai kultúrájára, viselkedésformáira, etikájára. Könyvének valódi jelentősége sokkal inkább ezeknek a bonyolult kölcsönösségi szálaknak a felfejtésében áll, semmint az egyféleképp működtethető politikai rendszer mechanizmusának részletes elemzésében.

A mű kulcsszava a legitimáció, a gondolatmenet alapitétele: a kiegyezés nélkülözötte azt az érzelmi azonosulást az ország lakosságának döntő többsége részéről, amely a politikai nyilvánosságon keresztül a társadalom felől jelezte volna vissza a rendszer iránti állampolgársági bizalmat. A népképviselő jogi szabályozása – a cenzusos választójog, a választókerületek beosztása – éppúgy, mint a rendszerfenntartás érdekében a korszak folyamán egyre szélesebb körben alkalmazott alkotmányosságon kívüli beavatkozások – a választási korrupció(!) nagyüzemi módszerei, a helyi közigazgatás nyomása, erőszakos választási incidensek – mind egy célt szolgáltak: azt, hogy a lakosság által nem akart, csak megtűrt, a magyarországi területeken kisebbségben maradt politika megőrizze parlamenti többségét. Ezért a rendszer ugyan a liberalizmus keretein belül, csak a jogszűkítés irányában volt képes elmozdulni – foglalhatjuk össze a népképviselő működési elveit és gyakorlatát elemző első három fejezet summázatát.

Idáig tehát a mű nem más, mint a szakirodalom eddig ismert eredményeinek részletes és világos rendszerbe szedett összegzése. A rendszer legitimációja paradoxális képletnek felfejtésével azonban Gerő továbblép a dualizmus értelmezésében. Hogyan értelmezhető az a jelenség, hogy a rendszer, bár állandó legitimációs hiánnyal küzd, az ellenzék hatalomra jutása után is változatlan maradt? A szerző mentalitástörténeti vizsgálódásában a kialakult politikai kultúrában fedezi fel az alapvető okokat.

A parlamenti váltógazdálkodást kizáró képviselői rendszer automatikusan kitermelte a neki megfelelő politikusi típust, aki a legitimáció hiánya miatt nem volt érdekelt abban, hogy megszerezze politikusi alkalmasságának alulról való megerősítését. A választók számára így válik a politika urak huncutságává. A választottak számára pedig, mivel az érvényesülés útjait felülről irányítják, a felfelé igazodás, a politikai megbízhatóság válik elvárt és elfogadott magatartássá. A politikusok piaca kvázi-piacca válik, ahol a személyes kapcsolatok, a rokoni szálak, az anyagi lehetőségek játszanak szerepet. A kormánypárt padjait elfoglalja a „szavazógép”, a „mamelukok” gárdája. A rendszer megváltoztathatatlanágából származó fatalizmus és az ellenzéki politikusok érvényesülésének sokkal kisebb lehetőségei miatt – mert képviselőnek lenni jó üzletnek számított – az ő politikai mentalitásuk is alkalmazkodott a többségéhez. A képviselővé válás sajátos ellenzéki útja volt – a személyes kapcsolatok kihasználása mellett – a közéleti botrányok által szerzett országos népszerűség kamatoztatása; a szélsőbalon megjelennek a mindenkit túlkiabáló, ultraradikális „Zoltánok”, akiket csak különféle juttatásokkal lehetett – és volt érdemes – lecsendesíteni.

A parlamentarizmus fokozatos leépülése – Gerő szerint – azonos logikát szül, és ugyanazon eszközök igénybe vételére ösztönöz mindkét oldalon, így a korszak folyamán fokozatosan elűnnek a kormánypárt és az ellenzék közötti különbségek. Egy sajátos képviselői mentalitás alakul ki, melynek legfontosabb jellemzője: a kétlelkűség. Reprezentánsai: az otthon Kossuth-nótát harsogó kormánypárti, aki belülről kívánja a rendszert megváltoztatni, és az „ezzel a kurzussal szemben minden eszköz megengedett” érzésével obstruáló ellenzéki, aki titkon királyi kihallgatásért kilincsel.

A recenzio műfajából adódóan az ismertetett műnek csak egy kicsiny, remélhetőleg a legfontosabb szelét tudja az olvasó előtt megjelentetni. Jelen esetben ez még inkább így volt. Ha a recenzens szabadkozik, az a szerző igazán sokrétű munkáját, a bonyolult kérdések nem kevésbé összetett és árnyalt, mégis élvezetes elemzését dicséri. Ha valamit hiányolhatunk, az a politikai legitimáció kritériumainak szabatos kifejtése, valamint a 67-es alapon álló ellenzék jellemzése. Mégsem ezeket, hanem a tudatos, aktualizáló áthallásokat kell szóvá tennem, még akkor is, ha elismerem, önkéntelenül is gyanakodom, ha manapság egyféleképp működtethető képviselőről, hazug legitimációról olvasok. A gyanakvást – utólag már – legalább

annyira megalapozottnak tartom, mint annak kijelentését: Gerő olyan történetírást művelt, amely egyben példabeszéd is.

A történelmi analógiák az okai mindennek, és én éppúgy fogékony vagyok irántuk, mint a szerző. Én tudok a sorok között és mögött olvasni, ő tud sejtetni és kiszólni: igaz, a beteg elhunyt, de a betegség még létezik. Ha az írás elején azt írtam, hogy a könyv a korszakhoz való változó viszonyulás egyik lehetséges végpontja, most meg kell állapítani, az indítékok változatlanok maradtak. Gerő András a dualizmuskori népképviselőten és politikai kultúrán keresztül saját korát, az elmúlt 30 évet látja és láttatja. Azzal, hogy igaza van-e, lehet vitatkozni – én úgy gondolom, hogy nincs –, ám azzal, hogy ez a történetírói módszer idejétmúlt lett, nem. A könyvnek épp ezért lehet nagy esélye a hosszú tudományos utóéletre, az aktuális áthallások lekopásával marad az, ami: kitűnő történelmi tanulmány.

PIKÓ ANDRÁS